

А.Ә. Қожан¹, Б.М. Божбанбаев², Е.Н. Осербаев^{1*}, Т.К. Досалиев³

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан;

²Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан;

³Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан
(e-mail: bbozhbanbaev@mail.ru, almat.kozhan@mail.ru, eldos.cs@mail.ru, bgy1389@mail.ru)

Қазақстанның өркениеттілік дамуындағы жапондық модельдің маңыздылығы

Тәуелсіздігін алған соң Қазақстан Республикасының алдында ұлттық архетиптерді сақтап, оларды бүгінгі әлемдік өркениет құндылықтарымен үйлесімді ету міндеті маңызды болды. Қазіргі уақытта қазақ мәдениеті цивилизация аясындағы ұлт дәстүріне негізделген жолмен немесе бұқаралық мәдениет үрдісімен жүру жолын таңдауы қажет. Мақаланың мақсаты бүгінгі таңда әлемнің озық, бәсекеге қабілетті елдерінің қатарына кіру міндетін қойып отырған Қазақстан үшін шет мемлекеттердің тәжірибесін зерделеу. Атап айтқанда, технологиялық прогресс пен ақпараттандыру жағдайында қазіргі қоғамның серпінді дамуының өзіндік үлгісін қайталай алған Жапонияның өркениеттілік даму қисынын қарастыру. Бұл ретте Жапония жаһандану жағдайында мәдениеттің өзіндік ерекшелігін, дәстүрі мен инновациялық үрдістерін сақтауда тепе-теңдікті сақтай білгені маңызды болып табылады. Өзіндік ерекшеліктері бар Қазақстан да посттоталитарлық трансформациялар жағдайында өзінің даму үлгісін жасап жатыр. Елімізде бүгінде ұлттық мәдениет мұрасын сақтауға бағытталған бағдарламалар сәтті жүзеге асырылуда. Оған ЮНЕСКО бағдарламасы бойынша мәдени ескерткіштерді сақтау, «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы бойынша аудармалар, зерттеулер, басылымдар жатады. Жапония бұрын да, қазір де көптеген елдер, соның ішінде Қазақстан да әлемдік қауымдастыққа лайықты түрде енуді алдына мақсат етіп қойды. XX-XXI ғасырлар тоғысында жаңа бейнені — өркениетті әлемнің толыққанды бөлігі, сан ғасырлық тарих пен рухани дәстүрге адалдықты табысты пайдаланумен ұштастырған озық инновациялық елді тиімді құру қажеттілігі туындады. Бұл үшін технологиялық инновациялардан саяси институттарға дейінгі заманауи өркениет жетістіктерін дәстүрлі этномәдениет құндылықтарымен үйлесімді ұштастыру қажет.

Кілт сөздер: Қазақстан, жапон өркениеті, синтоизм, жаһандану, локальдану, дәстүр, инновация, қоғам, мәдениет, тәжірибе.

Kipicne

Әлемдегі жаһандық мәселе жаңа ақпараттық қоғамның талаптары мен өзгерістеріне сәйкес дәстүрлі өмір салтын қайта құру қажеттілігіне айналды. Кез келген технологиялық жетістіктер қоғам игілігіне қызмет еткені маңызды. Жапониядағы реформалар әрқашан халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған. Өмір сүру сапасын арттыру мемлекеттік және жеке секторлардың барлық деңгейлерінде үнемі назарда болатын мәселе болып табылады. Жапондықтардың ең жоғары өмір сүру ұзақтығының бірі осыған байланысты шығар.

Ол үшін шетелдік аналогтардан алынған жаңалықтарды пайдалана отырып, дәстүрлі қатынастар жүйесі пайдаланылды. Бұл да «ұлы державалар клубына» қабылдаудың шарты болды [1; 65]. Осы тұрғыдан алғанда жапондық саясаттанушы Т. Исиданың зерттеу деректері үлкен қызығушылық тудырады. Оның ойынша, жапондық дәстүрдің ерекшелігі «мемлекеттің мәңгілігіне сену жапондардың мемлекетке риясыз берілгендігін, оны құдайландыруға жетуін тудырды. Отбасына немесе отбасына адалдық (яғни, ата-бабаға құрмет көрсету), яғни жеке адам қазір өзінің амандығы мәселесін ойламай, өлмейтіндікке, яғни, өз намысы үшін өз еркімен құрбан болуы керек деген ойды тудырды. Тіпті императорға табыну, оның құдайлығына сену оның мемлекеттің өлмейтіндігін бейнеленген деген сенімнен туындады» [2; 13].

Жапондық пен батыстықты, әсіресе американдық менталитетті салыстыратын болсақ, бұл қоғамдарда патриотизмнің жоғары деңгейі анық байқалады. Американдық модель бейнелі түрде мынадай үлгіге құрылған: Мен — Менің отбасым — Менің елім. Ал жапондықтар: Менің елім — Менің отбасым — Мен. Бұл жерден әлемге индивидуалистік және ұжымдық көзқарас арасындағы айырмашылықтарды байқауға болады. Екі үлгі де қоғам бірлігінің, оның топтастырылуының алғы шарты

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: eldos.cs@mail.ru

екенін айта кеткен жөн. Ең бастысы, жеке тұлғаның қоғамнан алшақтау мәселесі болмауы керек, өз кезегінде қоғам жеке тұлғаның мәселелерін назардан тыс қалдырмауға тырысуы керек.

Жеке адамның мүдделерінен топтың мүдделері маңыздырақ, дегенмен мүдделер тепе-теңдігі сақталуы керек, егер жеке адамның мүдделері біріккен мүдделерге сәйкес келсе және қоғамға пайдалы болса, олар жүзеге асырылуы керек. Бұл топ ішінде үйлесімділікте көрінеді және жоғарылату, еңбекақы төлеу және т.б. жүйесінде бекітіледі. Осы жерде әрине, тұлғаның өзін-өзі тану және өзін-өзі ұйымдастыруы маңызды рөл атқарады. Қазіргі таңда жаһанданудың өзіндік ерекшелігі, дамуы бар. Мысалы экономикалық тотальдық тұтастану, мәдени жаппай бірегейлену және т.б., бірақ жаһандануға мүлде басқа сипат беру керек — әртараптандыру сипаты маңызды болып келеді, яғни әртүрлі, бір-біріне ұқсамайтын мәдениеттердің кең таралуы және дамуы қажет.

Жаһандану американдану процесі емес пе деген сұраққа, Д. Маклин былай деп жауап берді: «Философия өкілдеріне келетін болсақ, меніңше, мәдениеттер қарым-қатынасын салыстыруға келмейтіндей тереңірек қарастыру керек сияқты. Содан кейін жаһандану өз тұжырымдамасында американдану емес, ол әртүрлі мәдениеттердің ерікті және үйлесімді қосындысы екені ашылады» [3; 8].

Жеке өркениеттерді салыстырмалы талдауда барлық зерттеушілер бірқатар мәселелерге тап болады. Әсіресе, дәстүрлі өркениеттерді салыстырмалы талдау олардың көп қабаттылығымен, көп деңгейлілігімен күрделі. Тек жан-жақты егжей-тегжейлі талдау дәстүрлі мәдениеттердің синкреттік табиғатын түсінуге мүмкіндік береді, сондықтан дәстүрлі өркениеттердің көп ғасырлық қалыптасу үдерісінің өзі дәстүрлі мәдениеттерге ерекше, сонымен бірге синкреттелген көрініс береді. «Сондықтан, осы мәселе тұрғысынан қарастырылған және онымен ерекшеленетін әлем бір мезгілде тұтастанған және құрылымды болып көрінеді. Бірақ ол анағұрлым интегралды және біртұтас: ерекшеленетін нәрсенің бәрі сәйкестік идеясына қайта оралады, ал оның ажырамас астарлары әр түрлі» [4; 9].

Бұл тұрғыда дәстүрді сақтай отырып, әлемдегі ең озық өркениетті елдердің біріне айналуға қол жеткізген Жапония тәжірибесі қызықты. «Жапон қоғамы белгілі бір әлеуметтік организм ретінде өзінің сәйкестендіру өрісін біршама уақыт бұрын тапқан. Олардың тәжірибесі адамзаттағы әлеуметтік және биологиялық оңтайлы бірлік үшін қажетті шешімдердің бірі болып табылады. Сондай-ақ ол нақты әлеуметтік және әлеуметтік-мәдени координаттардағы тұлғалық-индивидуалды, топтық және қоғамдық өзін-өзі анықтау үлгілерінің вариативтілігінің мысалы. Олар өздерінің әлеуметтік-мәдени факторлары субъектінің әлемде өз орнын табу құралына және оның өзін-өзі дамыту ресурсына айналатын нұсқаны көрсетеді» [5; 49].

«Жапон ғажайыптары» феномені және басқа да «азиялық жолбарыстар» өз дәстүрлеріне сүйене отырып, өз мемлекеттерінің үлгілерін құрғандықтан, зерттеушілер осындай қоғам дамуының әлеуеті ретінде дәстүрлерге назар аударды. Жапонияның қарқынды модернизациясы мен индустрияландыруының негізгі факторларының бірі дәстүрлі қарым-қатынас жүйелерін тиімді пайдалану екені атап өтіледі. «Жапондық ғажайыптың» маңызды факторы — жапондықтардың жаңа идеяларды тез қабылдау және оларды өздерінің әлеуметтік-мәдени кеңістігі жағдайында трансформациялау арқылы жүзеге асыру қабілеті. Жапон ұлтының тағы бір ерекшелігі — тек өз салт-дәстүріне ғана емес, басқа халықтардың да салт-дәстүріне деген ұқыпты қатынасы мен құрметі.

Мұндай толеранттылықтың тамыры тарихи өткенде жатыр. Мысал ретінде жапондықтардың діни идеяларын алатын болсақ, онда олардың да жергілікті наным-сенімдердің, синтоистік культтердің буддизммен, конфуцийшілдікпен және даосизммен өзара ықпалы мен әрекеттесуі арқылы қалыптасқанын байқаймыз. Мәселен, бала туылғанда және үйлену тойларында синтоизм ғұрыптары, ал адамды жерлеу кезінде буддалық ғұрыптар орындалады. Сонымен қатар жапон қоғамы дамуының әлеуметтік-мәдени динамикасының маңызды құрамдас бөліктерінің бірі — эстетикалық тәрбие болды. Жапонияның мысалында жапондық білім беру жүйесіндегі білім берудің эстетикалық құрамдас бөлігі жапондық білім беру табысының және жапон өнеркәсібінің одан әрі бәсекеге қабілеттілігінің құрамдастарының бірі болғаны анық.

Әдіснама

Негізгі зерттеу әдісі — компаративистика тәсілі. Әртүрлі философиялық дәстүрлерді әлеуметтік-мәдени салыстыру критерийлерінің жүйесін әзірлеуге негізделген салыстырмалы әдістеме (салыстыру, аналогия, қатар қою, диалог, параллелизм) оларды біртұтас тұтастықтың бөліктері ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Заманауи философиялық антропология «жаһандық контексте» — адами құндылықтарды әмбебаптандыру контекстінде жұмыс істеуге және оларды мәдени әртүрлілік тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік береді. Мәдениеттің «терең қабаттарын» қозғауға мүмкіндік беретін,

бір мәдениетті басқасының призмасы арқылы түсінуге мүмкіндік жасайтын философиялық салыстырмалы зерттеулер жұмыстың әдістемелік негізін құрастырады. Философиялық салыстырмалы зерттеулер ойлаудың жалпы парадигмаларын іздеп қана қоймай, сонымен қатар жеке ұлттық философиялық мәдениеттің өзіндік ерекшелігін атап көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс Батыс пен Шығыс өркениеттерін салыстыру үшін қолданылды. Батыс пен Шығыс мәдениеттері айырмашылығын салыстырудың саркылуын сезіну тарихи-философиялық үдерісте «синтез» идеясынан әмбебап пен жергілікті өзара әрекеттесу идеясына көшу қызметін атқарды. Мақалада «Батыс пен Шығыстың» салыстырмалы циклді зерттеулері, сонымен қатар өркениеттік көзқарастағы философиялық еңбектер, атап айтқанда, мәдени-тарихи типтерді іздеу әдістемесі бойынша зерттеулер пайдаланылды.

Теориялық және әдістемелік тәсіл ретінде зерттеуде уақытша өлшем мен динамикадағы екі дәстүрлі мәдениеттің көрсеткіштері мен сипаттамаларын салыстыруға мүмкіндік беретін мәдениетаралық және уақытаралық «кросс-уақыт» талдауы қолданылды. Сонымен бірге мақалада логикалық-тарихи, аксиологиялық тәсілдер пайдаланылды. Қосымша әдістер жүйелік талдау және герменевтика әдісі болды. Зерттеу жұмысында тек философия, тарих, мәдениет бойынша ғана емес, сонымен бірге мифология, эстетика, этнография сияқты білімнің басқа салаларындағы еңбектер пайдаланылды, өйткені жапондық өркениетті қазақ халқының мәдениеті сұраныстары тұрғысынан бейнелеу қажеттілігі туындады.

Нәтижелер

Заманауи өркениеттер үдерісіндегі Қазақ елі. Зерттеудің негізгі нәтижелері заманауи Қазақстан үшін мәдени дамудың үлгі-моделі ретінде ұсынылатын жапон өркениетін қарастырудан туындайды.

Қазақ өркениеті ежелгі көшпелі өркениеттерден бастау алады (мәселен сак, үйсін, қаңлы, ғұн, ортағасырлық түркілік дала империялары, Алтын Орда, Ақ Орда, т.т.), одан соң қазақ хандығы уақытында қалыптасқан, түркі-соғды, түркі-араб синтездері нәтижесінде исламдық суперөркениеттің құрамына енетін этномәдени бірлестік. Қазақ өркениеті исламдық, православиялық, конфуцийлік тоғысқан жерінде орналасқан. Бұл терминнің қалыптасуына «Дала өркениеті» деген түсініктің маңызы зор болды. Аталған ұғыммен қатар Қазақ өркениеті кеңістігі «Орта Азия», «Орталық Азия», «Тұран», «Түркістан» сияқты терминдермен де бірегейлендіріледі. Қазақ өркениетінің төмендегідей белгілерін атап өткен жөн: а) көшпелі өркениеттің мәдени негізіне ру-тайпалық одақ жатады; ә) түркі тілінде сөйлеген тайпалар «түрік» этнонимі пайда болғаннан талай ғасырлар бұрын қалыптасқан, бұл қағида Орталық Азияны автохтонды түркі тайпалары мекендігінің бір дәлелі болып табылады; б) мұсылман дінін түркі тайпалары біртіндеп өз еркімен қабылдаған және бұл үдеріс Шыңғыс хан империясы тұсында баяулағанымен, түбінде табысты аяқталған; в) ортағасырлардың соңынан бастап түркі тайпалары моңғолдық этникалық элементтерді өзіне сіңіре бастады; XV ғасырда түркілік Орталық Азияда қазақ деп бұрынғы мемлекетінен бөлінген адамдарды айтты [6; 25].

XXI ғасырда болашағынан үміт күттіретін өркениет пен оның теориясы партикулярлық ұстанымдарға сүйенбеуі қажет. Тек ашық, сұхбатқа икемді, басқалармен үйлесімді этноөркениет қана заман талаптарына сай бола алады. XIX ғасырда Батыс үстемдік етсе, XX ғасыр капитализм мен социализмнің текетіркесі түрінде болды, ал XXI ғасырда ахуал өзгерейін деп тұр. Әлем сахнасына С. Хантингтон жіктеген Жапония сияқты басқа да озық суперөркениеттер шықты.

Бүгінгі таңда бір елдің экономикалық өркендеуін ғана емес, сонымен қатар индустрияның дамуы, технологиялық инновациялар, ақпараттандыру және бұқараның арқасында мәдениеттің әлемдік мәдени кеңістікте кеңірек орын алуы — тұтынушылық сұраныс. «Бұрынғы дәуірлерде әртүрлі азық-түлік дақылдарын тұтыну және қолөнер кең-байтақ аумақтарға біртіндеп, көптеген ғасырлар бойына тарады. Оның үстіне, бұл жергілікті және ұлттық әдет-ғұрыптар мен дәстүрлердің басым әсерінен болды, ұлттық тағамдардың, киім-кешек пен тұрмыс мәдениетінің алуан түрлі салаларының алуан түрлілігін тудырды. Бұған қарама-қарсы, қазіргі жаһандану жағдайында азық-түлік өнімдері мен өндірістік тауарларды тұтыну жер шарының барлық түкпірінде тұлғасыз, біркелкі және «конвейерлік» сипатқа ие болып отыр» [7; 176].

Әртүрлі елдерде және континенттерде өсетін шай, кофе, темекі, жемістер, көкөністер, әртүрлі дәмдеуіштер сияқты өнімдердің бүкіл әлемде таралуы және одан әрі қолданылуы әлемде ежелгі заманнан бері қазіргі терминологияға сәйкес процестердің болғанын көрсетеді, «тұтыну саласындағы жаһандану процестері» деп атауға болады. Дәл осы дүниенің көптеген елдеріндегі қажеттіліктер мен өмір салтын теңестіру адам өмірінің жаһандануының шешуші факторы болды. «Қазір бұл мысалдар көліктердің, компьютерлердің, түрлі тұрмыстық техниканың, ұялы телефондардың және басқа да көп-

теген тауарлардың тарихи стандарттар бойынша дүние жүзінде «найзағайдай жылдам» таралуы сияқты құбылыстармен толықтырылды. Қазір әртүрлі елдердегі жүздеген миллион адамдар бір тауар түрін пайдаланады, бірдей қажеттіліктерге ие және бірдей материалдық игіліктермен қамтамасыз етілген шамамен бірдей өмір салтын жүргізеді. Бұл жаһанданудағы заманауи тенденциялардың даму бағытын, біртұтас дүниені қалыптастыруды, тұтыну саласындағы теңестіруге және біркелкілікке ұмтылуды көрсетеді. ...Қазіргі жаһандану процестері әртүрлі елдер мен континенттер тұрғындарының қажеттіліктері мен өмір салтын жақындастыру мен теңестіруді күрт жеделдетеді. McDonald's және Coca-Cola, Pepsi және пицца, сағыз және джинсы, компьютерлер мен ұялы телефондар, автомобильдер және әртүрлі тұрмыстық техника, поп-мәдениет және стандартталған туризм және демалыс индустриясы — осының барлығы және айналасындағы миллиардтаған адамдарға қызмет ететін көптеген ұқсас тауарлар мен артықшылықтар қазіргі әлемдегі тұтыну саласындағы жаһанданудың ең кең дәрежесін бейнелейді [8; 136-137].

Жаһандану алдында «бұқаралық мәдениеттің» таралуының озық үрдісі болғанын атап өтуге болады. Әр дәуірде әртүрлі халықтар өкілдері жасаған мәдениет пен өнер туындыларының таралуы социогенез және идеологиялық жаһандану, жалпы адамзаттық рухани құндылықтарды әмбебаптандыру саласындағы маңызды факторлардың бірі болып табылады. Әртүрлі елдердің адамдары арасындағы қарым-қатынастардың жаһандануының ерекше факторы қазір «бұқаралық мәдениет» деп аталады. Мәдениеттің элиталық және бұқаралық сияқты түрлері бар екені белгілі. Бұқаралық мәдениеттің синонимдерін қарастыруға болады: поп-мәдениет, ойын-сауық индустриясы, тұтыну мәдениеті, коммерциялық мәдениет және т.б. [9; 34].

Соңғы онжылдықтарда бұқаралық мәдениет жоғары техникалық жарақтандыру жағдайында өз өнімдерін үлкен тиражды коммуникациялық технологиялар (кино, теледидар, бейне және дыбыс жазу, радио, полиграфия, интернет және т.б.) арқылы таратуға көбірек мүмкіндіктерге ие.

Мәдениеттанушы Хосе Ортега-и-Гассет жалпы бұқараға және өзіндік дүниетанымға ерекше көзқарасы бар жеке тұлғаларды жасаушыдан гөрі тұтынушы болып табылатын «бұқаралық» адамының шабуылының тенденциялары туралы жазды. Бұқаралық мәдениет бұл құбылыстың бұқаралық сипатын көрсетсе де, оның ұлттығын білдірмейді. Ол мағыналы емес, формальды сандық атрибутқа — өндіріс пен тұтыну әдісіне негізделген [10; 77].

Ал элиталық өнер, оны жасаушылардың айтуы бойынша, ерекше көркемдік бейімділігі бар адамдардың шағын тобына бағытталған. Классикалық «байыпты» өнер бүгінде элиталық болудан қалды және бұл өнерді қабылдау оның «тұтынушысының» дайындық дәрежесіне ғана байланысты. Шоу-бизнес, бұқаралық мәдениет арқылы әртүрлі ұрпақтар мен әртүрлі халықтар өкілдерінің қажеттіліктері мен талғамдарын теңестіреді, оларды бір мәдени әлемдік қауымдастыққа біріктіреді. Бұл функцияны, мысалы, Битлз, Элвис Пресли, Бони-М және басқа да көптеген танымал орындаушылардан, сондай-ақ көптеген әлемге әйгілі фильмдер, әдебиет туындыларынан көруге болады.

Біздің заманымыздың соңғы онжылдықтарында қоғамның рухани-адамгершілік денсаулығының нашарлауының белгісі болып табылатын бұқаралық мәдениет пен өнердің базалық түрлерінің таралуы туралы мәселе жиі көтеріліп келеді. Оңай қабылданатын эстрадалық мәдениет өскелең ұрпақты алып кетеді, ал оған күш салу әрқашан тиімді әсер ете бермейді деген ойлар айтылады. Бұл шоу-бизнесінің, ойын-сауық индустриясының қарқынды дамуымен байланысты. Классикалық шығармалардың деңгейі көбінесе бұқаралық мәдениет өнімімен салыстырылады. П.А. Сорокин былай деп жазады: «Таза ойын-сауық құралы ретінде қазіргі заманғы өнер басқа мәртебеге ауысады. Абсолюттік құндылықтар саласынан ол тауарлық құндылықтар өндірісінің деңгейіне түседі. Нәтижесінде, өнердің құдайлық құндылықтары қоғамдық пікірде өледі. Шынайы өнер мен таза ойын-сауық арасындағы шекара бұлыңғыр. Мұндай атмосфера шынайы және мәңгілік құндылықтарды құру үшін өте қолайсыз. Өтпелі «хиттерді» және қысқа мерзімді бестселлерлерді жаппай шығаруға әкеледі» [11; 123]. Дегенмен, өнердің, оның ішінде классикалық өнердің адамзаттың мәңгілік, өшпес мұрасы екенін, дағдарыс оған қауіп төндірмейтінін есте ұстаған жөн.

Заманауи адамның өмір сүруінің жеделдетілген қарқынына байланысты культтің жаңа түрлерін — жаппай өндірісті құру қажеттілігі туындауы мүмкін. Әлемдік әдебиет классиктерінің сюжеттеріне негізделген телехикаялар, комикстер, мультфильмдер сияқты жанрлардың пайда болуы, эстрада немесе рэп нұсқаларында классикалық музыканы батыл түсіндіру әлі де классикалық түпнұсқаны алмастыра алмайды. Бұл адамның өнердің классикалық түрлерін қабылдау деңгейінің төмендеуіне түбегейлі әсер ете алмайды. Қазіргі уақытта және болашақта классикалық музыка концерттерін, операны тыңдау, театрға бару әлі де қажет болады.

Синтоистік өркениеттің негізгі құндылықтары. Техникалық революция мен инновациялық прогрестің қарыштауынан өткен ел ретінде Жапонияның жүріп өткен жолы қазіргі әлемдегі техногендік мәдениеттің дамуының үлгісі болып табылады. Жапондық саясаткер, автор Ю. Накасонэ өзінің «Государственная стратегия в XXI веке» атты кітабында ақпараттық қоғамның даму перспективалары туралы жазғанындай, «жақын болашақта ақпараттық технологиялардың дамуы адамдарға күнделікті жұмысқа барады және үйден шықпай-ақ өз міндеттерін орындауға мүмкіндік береді», – атап өтеді. Жапониядағы модернизация, оның әлемге ерекше ашылуы 1868 жылы басталған Мэйдзи кезеңінде болды. «Жаңғырту әлеуметтік-мәдени және саяси-мәдени саладағы ең маңызды дәстүрлі қағидаттарды сақтай отырып жүзеге асырылды. Мұнда, атап айтқанда, иерархия, міндет, борыш, консенсус, топқа берілгендік, жеке тұлғаның мүдделерін топ мүдделеріне бағындыру, қарым-қатынаста корпоративтік, коммунитаризм принциптерін ұстану сияқты құндылықтардың маңыздылығынан фирма мен қызметкерлер арасындағы байланыс сақталады. Қақтығыстарды шешу кезінде патернализм рухында шешім қабылдаудың бейресми механизмдері жиі қолданылады, әлеуметтік және кәсіби иерархиядағы гендерлік және жастық саралау және теңсіздік сақталады» [12; 13].

Жапонияның тарихи-мәдени жолының ерекшеліктерінің бірі зерттеушілер мұндағы даму мәдени дәстүрді үзбей, эволюциялық жолмен жүзеге асты деп есептейді. Жапон тарихындағы маңызды модернизация Мэйдзи кезеңінен басталады.

Соғыстан кейінгі жылдарда Жапония тек экономикалық дағдарыста ғана емес, рухани вакуумда да болды. Бұрын ұсынылған құндылықтардың көпшілігі қайта қарауды талап етті. Императордың құдайлық шығу тегі және оның культі, жапон ұлтының бірегейлігі, кокутай ұғымы сияқты категорияларды жоққа шығару арқылы жапонизмнің ұлтшыл милитаристік идеологиясының күйреуі болды. Осы жылдары американдық мәдениеттің әсері күшті болды, батыс мәдениетінен көп нәрсе алынды.

Ұлтшылдық принциптерді қабылдамау жаңа, прогрессивті және демократиялық деп ұсынылған батыстың бәрін қабылдау болып саналды. Бұл кезеңде елдегі барлық нәрсе АҚШ әскери әкімшілігінің бақылауында болды. Нұсқаулар мен бұйрықтар беру үшін Азаматтық ақпарат және білім беру басқармасы құрылды. Радиохабарлардың, кітаптардың, фильмдердің, пьесалардың мазмұны, тіпті көшеде сөйлеген саяхатшы ертегішілердің қолжазба мәтіндері цензураға ұшырады. 1945 жылдың қыркүйегінде «Кино мен театрдағы шығармашылық қызметтің бағыты туралы» директива шықты. Ол Жапонияның демократияландыру жолына нық түсуі үшін осы өнер қайраткерлеріне басшылыққа алатын негізгі қағидаларды тұжырымдады [13; 37].

Осы директиваға сәйкес дәстүрлі театр (кабуки, ноо, бунраку, джзерури) антидемократиялық өнер түрі ретінде жіктелді, өйткені оның репертуарында СОВ шенеуніктерінің пікірінше, қазіргі әлемде қабылданбайтын феодалдық идеологияны дәріптейтін көптеген пьесалар болды. Дәстүрлі театрдың бүкіл репертуарына іс жүзінде тыйым салынды. Сонымен қатар, жыл сайын репертуардың үштен біріне жаңартып, жаңа пьесалар енгізуді тапсырды. Цензура кинематографияны да айналып өтпеді. Барлығы ескі фильмдерді көрсетуге тыйым салудан басталды. Көптеген жапондық идеологтар жапон мәдениеті бөгде ықпалдардың дауылды шабуылы кезінде өзінің болмысын жоғалтады деп қорықты. Бұл қорқыныштар ақталған жоқ.

Ол кезде «нихоншуги» (жапонизм), «кокуминшуги» (ұлтшылдық) және т.б ұғымдар кеңінен қолданылды. Олардың негізгі идеясы еуропалықтан бас тарту және мәдениетте ғана емес, саясатта, әлеуметтік өмірде де өзіндік ерекшелікті сақтау болды. Бұрын жапондық мәдени бірегейлік туралы зерттеулерге негізделген «Нихонджин рон» немесе «Нихонбунка рон» теориялары, сонымен қатар жапон қоғамы мен мәдениетінің ерекшеліктері, оның бірегейлігі мен эксклюзивтілігі туралы теориялар болды. Бұл көзқарасты жақтаушылар Мэйдзи Исин төңкерісінен кейін «яматодамасий» (Ямато рухы) сезілуді тоқтатты деп есептеді — бұл Моторуи Норинага жариялаған идея [14; 33]. Нәтижесінде қоғамды мазмұнды жаңғыртуды жақтаушылардың идеясы жеңіске жетті. Оған сәйкес, Жапония Батыс пен Шығыс мәдениетінің ең жақсысын іріктеп алуы керек еді.

Дәстүрлі жапон мәдениетінің құндылықтарын сақтау мақсатында Жапонияның материалдық және материалдық емес мәдени құндылықтары зерттеле бастады және қорғауға алынды. «1869 жылы ежелгі синтоизм және будда храмдарын қорғау қоғамы (Косяджи ходзонкай) құрылды. 1888 жылы Уэнодағы мемлекеттік Токио өнер мектебі (Токебиджуцу гакко), 1898 жылы ұлттық өнер басым болған Жапон бейнелеу өнері академиясы (Нихон биджуцу) құрылды. Соңғы онжылдықтарда тасталған тұрмыстық мәдениеттің дәстүрлі түрлері (шай рәсімі, икебана) және театр өнері (Ноо, Киоген) бұрынғы танымалдылыққа ие бола бастады» [15; 6].

Дәстүрлі мәдениеттер оларға деген сағынышпен — алдамшы биік сезіммен ғана құнды емес, яғни олар адам мен әлемнің рухани байланыстарын біртұтастықта шоғырландырғанымен құнды. Сондықтан, қандай тарихи желдер соқса да, қандай да бір жаңашылдық бүгінгі өмірге реңк беріп тұрса да, дәстүрлі мәдениеттердің құндылықтары әрқашан өміршең, әрқашан өмірлік және рухани, егер олар, әрине, шынайы құндылықтар болса. Демек, бұл құндылықтарды өзектендіру — өмір сүру мәдениетінің тұрақты міндеті, дәстүрді үнемі өзектендірусіз мәнді мәдениет болуы мүмкін емес [16; 216].

Айта кету керек, қазіргі өмір салты жағдайында өткеннің барлық дәстүрлері өзінің бастапқы түрінде қолданыла алмайды. Сонымен, мысалы, Жапониядағы соғыстан кейінгі кезеңдегі реформаларда патриархалдық қатынастардың кейбір элементтері ерте заманнан бері жүргізіліп келгендіктен қазіргі өмірде орын алуы мүмкін еместігі түсінілді. Дегенмен, дәстүрлер бар, оның мәні өте маңызды, оларды ұмытпау керек, мүмкін болса, сақтау керек. Мысалы, ұлттық мәдениет мұраларына құрметпен қарау.

Бұл мәселенің мән-мағынасы қазақтың «Дәстүрдің озығымен тозығы бар» деген мақал-мәтелінде, яғни «дәстүрдің озығы да, ескіргені де» ашылған. Будда мектебінің негізін қалаушы Шингон Кобо-дайши: «Ежелгі адамдардың ізімен жүрмеңіз, бірақ олар іздеген нәрсені іздеңіз», – деді. Жапондар ескі шеберлерге еліктеді, оларға адал болды, ежелгілердің айтқанын өз шығармаларына ауыстырды, бірақ олардың әрқайсысы бір-бірінен ерекшеленетіні сонша, біздің түсінігімізде мектептер туралы айту қиын. Шеберлердің де шәкірттері болды, бірақ еліктеу жігерлендірілмеді, өйткені тек даралық (медзурасия) ақиқатқа апаратын жол» [17; 41, 162].

Өзгермелі өмірде салт-дәстүрлерді бастапқы, толық күйінде сақтау мүмкін емес. Дәстүрдің мазмұнын білу оның бастапқы мәнін бұзбай, түсіндірілген түрде пайдалануға мүмкіндік береді. Дәстүрлерді пайдаланудың бұрмаланған нысандары мыналар болуы мүмкін: ежелгі және қазіргі дәстүрлердің үйлесімсіз нысандарын біріктіру, бір дәстүрді екіншісімен «алыс» ауыстыру, басқа мәдениеттен дәстүрді алу және оның атауын немесе мазмұнын ауыстыру. Бұрмаланған формалардан аулақ болу керек, өйткені әр дәстүрдің өзіндік пайда болу тарихы бар, тек ұзақ тарихи уақыт өткеннен кейін ғана ол сөздің шын мағынасында дәстүрге айналады. Тұқым қуалаушылық арқылы адам әлі қалыптаспаған адам, білім арқылы адам адам болады. Бұл көзқарас қазақтың «қара шаңырақ» деген философиялық концепциясын өте еске түсіреді, бұл тек әке үйі деген ұғымнан да көп мағына береді. Дәстүрді жалғастыру — ұрпаққа мұрагерлік, қайталау, дұрыс жеткізу міндеті. Дегенмен, бүгінгі таңда дәстүрлі жапондық басқару нысандарын тереңірек жаңғырту мәселесі қарастырылуда.

1945 жылғы Жапон қоғамын модернизациялауға және батыстың озық үлгілеріне көңіл бөлуге бағытталған білім туралы заңда жапон мамандары оқу бағдарламаларына ұлттық көркем мәдениет дәстүрлерін енгізуді ұмытпады. Өнердің кең мүмкіндіктері пайдаланылды, бұл таңғажайып нәтиже берді. Бала кезінен эстетикалық талғам жапондарға сіңеді. Сонымен, балаларға сурет, тұстану сабақтарында белгілі бір түстің бірнеше ондаған реңктері көрсетіледі, палитра кемпіркосақтың жеті түсімен шектелмейді.

Сондай-ақ, адамның рухани дамуы негізінен эстетикалық тәрбиенің арқасында жүзеге асатынын және оның бойында мейірімділік, барлық тіршілік иелеріне деген сүйіспеншілік және т.б. сияқты сұлулық заңдарының құндылықтарын сіңіретінін атап өтеміз. Сонымен, зерттеуші В. Макмиллан жазғандай, жапондық білім беру жүйесі тек маман ғана емес, сонымен бірге белгілі бір адамгершілік қасиеттері, мінез-құлықтың белгілі бір нормалары бар тұлғаны қалыптастыруға бағытталған [18; 79].

Білім берудегі көркемдік-эстетикалық екпіннің арқасында ХХ ғ. 20-30 жылдарынан бастап Жапонияда көркемдік және өндірістік қызметтің дизайн сияқты саласы қарқынды дами бастады. Эргономикалық зерттеулер мен дизайнға жаппай өндірілетін тұтыну тауарларын әзірлеуге үлкен мән бере бастайды. Жапон тауарлары сапасы мен утилитарлық сипаттамаларының ғана емес, сонымен қатар эстетикалық келбетінің арқасында әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті болды. Нарық заңы бойынша зат тек ыңғайлы, практикалық емес, сонымен қатар әдемі, жақсы оралған болуы керек, сонда ғана ол сұранысқа ие тауарға айналады.

Эстетика — жапондықтардың философиялық дүниетанымын «Рёандзи монастырының атақты жартас бағынан» анық көруге болады. Оны көбінесе «философиялық бақ» деп атайды. Ол құммен толтырылған кеңістіктен тұрады, оның үстінде мүкпен жабылған 15 тас бар. Тастардың айналасына құмда шеңберлер сызылған. Бұл бақтың жұмбағы мынада: тастарды қай жерден қарасаңыз да, қолда бар 15 тастың 14-і ғана көрінеді, оның біреуі әрқашан сіздің көзіңізден жасырылады. Галереяда жылжып келе жатқанда, бір немесе басқа тас жасырылады.

Философиялық жұмбақ шындықтың, заттардың мәнін толық ашу мүмкін еместігінде, бәрі сіздің көзқарасыңызға, ұстанымыңызға, басымдықтарыңызға байланысты. Яғни, әр адам суретті өз көзқарасымен көреді, өзінің 14 тасын көреді. Жапон жылнамаларындағы VII ғасырда ханзада Шотоку жасаған конституцияда былай делінген: «Әр адамның жүрегі бар. Әр жүректің өз бейімділігі бар. Ол жақсы деп санайды, ал мен оны жаман деп ойлаймын. Менің ойымша, бұл жақсы және ол жаман. Бірақ мен міндетті түрде дана емеспін және ол міндетті түрде ақымақ емес. Екеуміз де қарапайым адамдармыз» [19; 3].

Жапон дәстүрлерінің тағы бір маңызды атрибуты — сыпайылық. Жапондар арасында сыпайылық та жас ұрпақ тәрбиесінің маңызды құрамдастарының бірі болып табылады. Өйткені ата-бабаға табыну, т.б. тамыры үлкенді жасына, дәрежесіне қарай құрметтеуден бастау алады. Жапондықтар арасындағы дәстүрлі жапон садақтары бұл дәстүрлерге және олардың ресми орындалуына құрмет көрсету ғана емес, қоғамның барлық мүшелері үшін өзара құрмет атмосферасын сақтауға және құруға мүмкіндік беретін рәсімнің бір түрі. Олай болса, сабақты бастамас бұрын мұғалім мен оқушылар бір-біріне бас иіп, бір-біріне деген сыйластық қарым-қатынасқа қалыптасады, сөйтіп оқу-тәрбие үрдісіне жауапкершілікпен қарау қалыптасады.

Сонымен, сыпайылық формаларын қолдануда бірнеше параметрлері бар иерархия өте қатаң түрде көрінеді. Оған басқа да қарым-қатынастар үстемеленіп, үлкенді сыйлау, дәрігер, ұстаз мамандығын құрметтеу, өзінің дәрежесіне қарамастан бұрынғы ұстазына құрметпен қарау дәстүрлеріне байланысты жасқа ықпалы күшейеді.

Қозғалыстағы тепе-теңдік принципі жапондықтардың санасында терең тамырланғаны соншалық, ол еуропалық мәдениетке деген көзқарасқа әсер етті: «Жапон жаны — еуропалық ғылым» (ваконесай). Бейтаныс адамдарға ашық көзқарас, кең мағынада серіктес таба білу байланыстардың тұрақты кенеюіне әкеледі. Жапондық құндылықтар жүйесіне жаңа элементтер енгізілген, бірақ оның дәстүрінің өрісі бұлыңғыр болмайтындай. Басқа біреуді қарызға алған кезде біржақтылық, жаңалық болмау керек, өз есебінен емес. Бұл өнердің көркемдік жолын, ырғағын алдын ала белгілеп берді: өткенді ұзу, жеңу емес, жаңа бетбұрыспен жаңғырту. Заттардың немесе түстердің қарама-қарсы, симметриялы орналасуы емес, олардың үндестігі» [20; 30].

Жапонияда соғыстан кейінгі жылдарда қоғамды модернизациялау, белсенді американдандыру, батыстық құндылықтарды насихаттау басталғандықтан, дәстүрлі құндылықтарды жоғалтудан қорқу болды. Дегенмен, жапондықтар өз мәдениетін басқа мәдениеттердің әсерлерімен үйлестіре, біріктіре алды.

Тік иерархиясы бар, бірақ индивидуалистік әлеуметтік бағдары бар мәдениеттерде көшбасшылар көбінесе шешімдерді қабылдап, оларды орындау үшін бағыныштыларға береді. Дегенмен, тік иерархиялық мәдениеті мен ұжымшылдық әлеуметтік бағыты бар, кез келген қызметтің мәні кез келген жағдайда үйлесімділікті сақтау болып табылатын Жапонияда көшбасшылар арасындағы индивидуалистік мінез-құлықты құптамайды. Компанияның жалпы саясатына әсер ететін стратегиялық шешімдер Жапонияда мемаваши деп аталатын ұзақ ұжымдық талқылаулардан кейін ғана қабылданады. Мемавашидің бастапқы процесі барда немесе тікелей жұмыс орнында қысқа үзілістер кезінде бейресми әңгімелесу түрінде өткізілетін менеджерлер мен олардың бағыныштылары арасындағы кеңестерді қамтиды. Барлық пікірлер қанша айтылғанына қарамастан қарастырылады: мәселелерді шешудің кез келген нұсқалары. Ойланған идеяларды жүзеге асыру уақытты, қаржыландыруды, орындаушылар санын, сондай-ақ барлық нәзіктіктерді, соның ішінде сәтсіздікке ұшыраған жағдайда «құтқарушы тұлғаны» ескере отырып жүзеге асырылады. Басқаша айтқанда, түпкілікті шешім қабылданған кезде бүкіл ұйым оны орындауға бел буады. Сондықтан, индивидуалды мәдениеттерге тап болған кезде және компания қызметкерлерінің жиналыстарда бір-бірімен қалай қызу айтысып жатқанын көргенде, жауапты шешімдер қабылдау кезінде жапон бизнесмендері күйзеліске жақын күйде болады. Олар үшін компанияның бастамасын қабылдауға арналған «дөңгелек үстел» отырысы тек формальдылық қана. Олардың пайымдауынша, мемаваши кезінде ұжымда бәрі талқыландықандықтан, тағы не айтуға болады? Қол қойды — болды» [21; 31].

1980-ші жылдардың басында экономист Моритини Масанори былай деп жазды: «Қазір Жапония бір беткей қабілетті студенттер тобына емес, ерекше дарынды, әдеттен тыс, ең күрделі мәселелерді шешуге қабілетті адамдарға өте мұқтаж» [22; 139]. Жапондар көбінесе жалғыздықтан қорқады, олар өз тобынан оқшауландықтан қорқады. Топшылдық ерте жастан қалыптасады және жақын туыстық байланыстардан басталады. Жапондық непотизм (kazokushugi) басқарудың көптеген аспектілерінен көрінетін негізгі рухани қасиет, мысалы: компанияда өмір бойы қызмет ету, қызмет ету мерзімінің маңыз-

дылығы, отбасы мүшелерінің бірі ретінде қызметкерлерге қамқорлық жасау. Бұл да өз компаниясының имиджін ойлайтын компаниялардың корпоративтік рухына байланысты болды.

Батыстық индивидуализмнен айырмашылығы жапондық топшылдық ұжымның мақсаттары мен нормаларына өзін-өзі бағындыруды талап етеді. Бұл отбасы, мектептегі сынып немесе Жапония мемлекетінің өзі болуы мүмкін. Адамның компанияға адал, адал қызметкер болу міндеті корпоративтік рухтың көрінісі ретінде ғана емес, сонымен қатар жауапкершілікті сезіну және борыш сезімі ретінде көрінеді. Осыған байланысты өзіне, отбасына немесе өзі жататын адамдар тобына ұятқа қалдырмау ниеті байқалады.

Осы моральдық принципті ұстану Жапонияның әлемдегі салыстырмалы түрде қылмыссыз қауымдастықтардың бірі ретінде қалыптасуына ықпал етті. Адамның қоғам, болашақ ұрпақ алдындағы жауапкершілігін түсінуі дұрыс, ойластырылған шешім қабылдауға мүмкіндік береді. «Жаңғырту әлеуметтік-мәдени және саяси-мәдени саладағы ең маңызды дәстүрлі қағидаттарды сақтай отырып жүзеге асырылды. Мұнда, атап айтқанда, иерархия, борыш, міндет, консенсус, топқа берілгендік, жеке тұлғаның мүдделерін топ мүдделеріне бағындыру, қарым-қатынаста корпоративтік, фирма мен қызметкерлер арасындағы байланыста коммуитаризм принциптерін ұстану сияқты құндылықтардың маңыздылығы сақталады. Қақтығыстарды шешу кезінде патернализм рухында шешім қабылдаудың бейресми механизмдері жиі қолданылады, әлеуметтік және кәсіби иерархиядағы гендерлік және жастық саралау және теңсіздік сақталады» [23; 13].

Л.Д. Гришелев «Жапон ұлттық мәдениетінің қалыптасуы» атты кітабында: «Иемото дәстүрлі мәдениетті сақтау және оны кейінгі ұрпақтарға жеткізу функцияларын орындады. Иемото — күрделі тарихи тұлға. Бірнеше ғасырлар бойында олардың қызметтері өзгерді, қызмет аясы кеңейді. Жапон мәдениет тарихының сөздігі оларға келесідей анықтама береді: «Иемото — бұл белгілі бір дағды немесе өнер арқылы ұсынылған дәстүрлі мәдениетті мұрагер ететін және өзі басқаратын мектепте күмәнсіз беделге ие адамдар. Иемото арқылы мәдени дәстүрлер ұзақ уақыт бойына берілді, отбасылық шеберліктің құпиясына инициация түрінде киінді, оны тек отбасындағы үлкендер немесе асырап алған студент мұра ете алады. Иемото алғаш рет сарай аксүйектерінің өнері мен ойын-сауықтарының әртүрлі түрлерінде пайда болды: каллиграфияда, гагаку музыкасында, дәстүрлі поэзияда (вака), сәуегейлікте (бокусен), го ойынында, дәстүрлі доп ойынында (кемари), сұңқар аулау (такажо) және т.б. Содан кейін қылыш, садақ және салтанатты киім жасаумен айналысатын отбасыларда иемото пайда болды» [24; 208].

Даму процесінде өнердің әртүрлі түрлеріне қосылуға ниет білдірушілердің көбеюімен «иемото сейдоның» көп деңгейлі жүйесі қалыптасты, ол XVII ғасырдың аяғында қалыптасты және бүгінгі күнге дейін бар. Оның құрамына әртүрлі дәрежедегі мұғалімдер кіреді, олар осы мектепке тиесілі екендігін куәландыратын кәсіби есім — iemoto-дан оқытушылық лицензия алады.

«Жапондықтар өздерінің өркениеттік негізінде жаңарды: олар әлеуметтік-мәдени өзгермей, технологиялық революция жасады» [25; 13]. Мәдениеттің көп деңгейлі өлшем екенін түсіну керек. Адамда мәдениет деңгейінің болуы тек өз мәдениетін білуді ғана емес, сонымен қатар басқа мәдениеттердің құндылықтарын құрметтеуді, сондай-ақ құқықтық мәдениет негіздерінің болуын білдіреді. Көп жағдайда бір мәдениеттің екінші мәдениетінің дәстүрін дұрыс түсінбеу әртүрлі мәдениеттерге тән терең мағынаны, жоғары руханилықты білмеуден туындайды.

Атақты бразилиялық жазушы Пауло Коэльо өзінің сұхбаттарының бірінде жас кезінде олар да джинсы шалбар киген, кола ішкен, бірақ жаһандану туралы ешкім ойламағанын айтты. Сондықтан ол бұл мәселенің дүниетаным тұрғысынан мағынасында біршама алыс деп есептейді. Бүгінгі таңда үлкен мегаполисте тұратын және энергия ресурстарын көп тұтынатын адам да, жабайы табиғатта өмір сүретін, бірақ алтынды шайып алу үшін ормандарды аяусыз кесіп, өзендерге сынап құйып жатқан адам да жоғары бағамен мақтана алмайды. Бұл жерде Жапонияның тәжірибесін осы мәселені шешудің сәтті үлгісі бар елдердің бірі ретінде қарастыруға болады. Жапония техногендік мәдениеттің қарқынды дамып келе жатқан елдерінің бірі болғанымен, мұндағы халықтың экологиялық мәдениетінің деңгейі ел ішінде ғана емес, мәселенің жаһандық сипатын жаһандық ауқымда түсінуде де жоғары.

Жапон менталитетінің ерекшелігі көбінесе елдің аралға орналасуымен байланысты. Мүмкін, сумен қоршалған шағын жер учаскесінде өмір сүрудің қиын жағдайларына байланысты жапондықтар қалдықсыз өндіріс, игерілген ресурстарды үнемдеу және игеру туралы ойлауға мәжбүр болған шығар.

Жапониядағы технологиялық даму деңгейі табиғатқа зиянын тигізбейді, керісінше, жаңа технологиялық әзірлемелер қоршаған ортаның тазалығын сақтауға және табиғи ресурстарды сақтауға ба-

ғытталған. Мысалы, ауыз су теңіз суынан алынады, ал ғимараттың арнайы жабдықталған шатырына жиналған жаңбыр суы Жапониядағы стадиондардың бірінде техникалық су ретінде пайдаланылады.

Кейде мұндай экологиялық мақсаттарға бағытталған шығындар қажетсіз болып көрінетіні анық. Бірақ көптеген табиғи апаттар мен апаттар негізінен адамның ойланбаған әрекетінен болатынын түсінсек, онда бұл мәселелерді байыпты шешу қажет.

Әлемнің бәсекеге қабілетті дамыған 50 елдің қатарына кіру міндетін қойған Қазақстан бүгінде ақпараттық технологияларды дамытуға үлкен мән беруде. Мектептер компьютерлендіріліп, тегін компьютерлік сауаттылық курстары ашылып, арзан компьютерлер шығарыла бастады. Индустриялық-инновациялық даму стратегиясы қабылданып, қоғамды одан әрі ақпараттандырудың негізі жасалып, электронды үкімет бағдарламасы жүзеге асырылуда.

Жетілдірілген технологиялар мен әлемге әйгілі Sony, Mitsubishi, Toyota және басқа брендтердің арқасында Жапония әлемдік экономикада жетекші орынға ие бола бастады. Жаңа өнімдер тек Жапонияда ғана емес, әлемнің көптеген елдерінде бірден таратылып, сатып алына бастады. Аудиовизуалды коммуникацияның дамуы жапон экономикасының көтерілуіне де ықпал етті. Жапония қазір бұқаралық мәдениеттің көшбасшысы. Мұнда оқиғалар мен ақпаратты көрнекі түрде қабылдау мәдениетінің жаңа түрі қалыптасты. 1960 жылдардан бастап теледидар әрбір жапон отбасына дерлік енген кезде, кейінірек әлемге әйгілі болған анимациялық фильмдер өндірісі басталды, мысалы, XXII-ші ғасырдың ұрпақтары біздің замандағы балаға жіберген робот мысық Доремон туралы. Бұл 30 минуттық бағдарламаның құны 10 мың долларға дейін жетеді.

Бірақ өзінің танымалдылығының арқасында ол ойыншықтар, балалар киімдері, қолшатырлар, қораптар, сөмкелер, күнтізбелер әлеміне көшті. Оны барлық жерде көруге болады: плакаттарда, көшелерде және саябақтарда. 1980 жылдары олар оны Италия, Гонконг, Қытай, Тайвань, Корея, Малайзия, Сингапур, Индонезия, Таиланд, Ресей, Испания, Бразилия және басқа Латын Америкасы елдерінде кездестірді.

Техногендік мәдениеті қарқынды дамып келе жатқан елдердің бірі болғанына қарамастан, тек ел ішінде ғана емес, сонымен бірге проблеманың жаһандық сипатын түсінуде экологиялық мәдениет деңгейіне үлкен көңіл бөлетін Жапонияның тәжірибесі мұнда қызықты. Жапониядағы технологиялық даму деңгейі табиғатқа зиянын тигізбейді, керісінше, жаңа технологиялық әзірлемелер қоршаған ортаның тазалығын және табиғи ресурстарды сақтауға бағытталған. «Осылайша, үшінші мыңжылдықтың табалдырығында адамзат мәдениетінің «әмбебаптығы», оның жалпыадамзаттық міндеттері мен құндылықтар алдындағы ынтымақтастық қажеттілігі айқындала түседі» [26; 25].

Қорытынды

Қазақтың және оның ата-тектерінің әлемдік өркениеттілік дүниесіне қосқан басты құндылықтарына жататындары:

1. Еуразиялық көшпелілер кеңістікті игеруде адамзат тарихындағы бірінші жетістікке жетті (К. Ясперс атап кеткендей жылқыны пайдалану).

2. Көшпенділер адам өмір сүретін қоршаған органы кеңейтті, шөл мен шөлейіттерді үйлесімдірді.

3. Еуразиялық көшпелілер тарих катализаторлары (А. Вебер) қызметін атқарды, олардағы миграциялық үдерістер жаңа өркениеттердің қалыптасуының себебі болды (Үнді, Иран, Ғұн мемлекеті, Араб халифаты, т.т.).

4. Ұлы Жібек жолы және басқа да мәдени коммуникациялық жүйелер арқылы ілкі түркілер мен түркілер Батыс пен Шығыстың арасында байланыстырушы қызметін атқарды, олардың сұхбатына себепкер болды.

5. Қазақтың арғы тектері әлемдік өркениеттіліктің шалбар, алдаспан, киіз үй, күйме, металл өңдеу, зергерлік, ұсталық сияқты артефактыларын алғашқылардың бірі болып енгізді.

6. Түркілердің әмбебапты дүниетанымдық жүйесі — тәңіршілдік адамдық ынтымақтастық пен келісімділіктің маңызды формасы болды.

7. «Адам бол!» ұстанымы, әлемді Жарық дүние деп түсіну, адамның көңіл-күйіне мән беру, ғарыш және басқа адамдармен үйлесімділікте болу, жасы келгендер мен баланы қастерлеу сияқты қазақ дәстүрлі әдебінің құндылықтары қазіргі руханиятта ерекше орын алады.

Қазіргі заманда Қазақ елі үшін үлгі-модель ретінде алуға болатын Жапонияда ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы, интернет арқылы байланыс жасау нәтижесінде құрылған заманауи

ақпараттық кеңістік ұлттық мәдени сипаттамалардың жойылуына емес, жалпы «мозаикалық мега-мәдениеттің», көп ұлттық мәдениеттерден синтезделген ортақ мәдениеттің қалыптасуына әкелді. Осыған байланысты жаһандану үдерістеріне деген теріс көзқарас этномәдениеттердің ассимиляциялануынан, өзіндік болмысын, сыртқы келбетін жоғалту қорқынышымен түсіндіріледі. Жалпы мега-мәдениеттің қалыптасуы туралы негативті сценарийлеріне қарамастан, зерттеушілердің басым бөлігі қазіргі әлемде жаһанданудың, өркениеттік нормалар мен құндылықтардың бірегейленуінің негізгі тенденциясын; атап айтқанда, өзінің және әлемнің басқа халықтарының мәдениетіне деген қызығушылық танытатын адамдар санының артуын атап өтеді. Сондықтан, зерттеушілер атап өткендей, бүгінгі таңда дүние жүзіндегі барлық мәдениеттердің жойылып, біртұтас синтезделген мәдениеттің құрылуы туралы айту әлі ерте. Адамзат қауымдастығының жаһандық өзара тәуелділігі барған сайын күшейген кезде, әлем әртүрлі болған, бар және болады деген даусыз шындық қалады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Молодяков В.Е. История Японии. XX век / В.Е. Молодяков, Э.В. Молодякова, С.Б. Маркарьян. — М.: ИВ РАН; Крафт+, 2007. — 528 с.
- 2 Гаджиев К. Эпоха демократии / К. Гаджиев // Вопросы философии. — 1996. — № 9. — С. 3–22.
- 3 Центральная Азия: диалог культур в процессе глобализации: сб. науч. тр. — Алматы: Комп.-изд. центр ИФиП МОН РК, 2005. — 373 с.
- 4 Топоров В.Н. Пространство культуры и встречи в нем / В.Н. Топоров. — М.: Наука, 1989. — 301 с.
- 5 Федоренко Н.Т. Ясунари Кавабата. Краски времени / Н.Т. Федоренко. — М.: Сов. писатель, 1982. — 464 с.
- 6 Қазақ елі: мәдени-антропологиялық энциклопедия / Құраст.: Т.Х. Ғабитов. — Алматы: Лантар Books, 2023. — 474 б.
- 7 Барлыбаев Х.А. Глобализация: за и против устойчивого развития / Х.А. Барлыбаев. — М.: Гагс, 2006. — 262 с.
- 8 Хамидов А.А. Полифонизм культурных миров *car conditio sine qua non* противостояние экспансии моноцентристского глобализма / А.А. Хамидов // Центральная Азия: диалог культур в процессе глобализации: сб. науч. тр. — Алматы: ИФиП, 2005. — 373 с.
- 9 Нысанбаев А.Н. О традиционной этике / А.Н. Нысанбаев, З. Сарсенбаева. — Алматы: ИФиП, 1997. — 20 с.
- 10 Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет. — М.: АСТ, 2003. — 509 с.
- 11 Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика. Кризис нашего времени / П.А. Сорокин. — М.: Астрель, 2006. — 1176 с.
- 12 Накасонэ Я. Государственная стратегия в XXI веке / Я. Накасонэ; пер. с япон. — М.: NOTA BENE, 2001. — 312 с.
- 13 Иваненков С.П. Национально-историческая самобытность как фактор самоопределения человека и общества / С.П. Иваненков, А.Ж. Кусжанова // Сredo. — Оренбург: Печатный дом «Димур», 1998. — С. 46–50.
- 14 Нихон секи. Анналы Японии. — Т. 1–3 / под общ. ред. Куройта Кацуми. — Токио, 1993. — 567 с.
- 15 Ямато-моногатари / пер. с япон. Л. Ермаковой. — М.: Наука, 1982. — 230 с.
- 16 Косиченко А.Г. Казахстан в условиях глобализации: философско-политологический анализ / А.Г. Косиченко. — Алматы: ИФиП, 2006. — 363 с.
- 17 Григорьева Т.П. Японская художественная традиция / Т.П. Григорьева. — М.: Наука, 1979. — 368 с.
- 18 Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. — М.: АСТ, 2003. — 603 с.
- 19 Цветов В. Пятнадцатый камень сада Рёандзи / В. Цветов. — М.: Политиздат, 1991. — 413 с.
- 20 Гадамер Г.Г. Актуальность прекрасного / Г.Г. Гадамер. — М.: Искусство, 1991. — 367 с.
- 21 Вайтхилл А. Японская система менеджмента / А. Вайтхилл. — М.: Интернет-трейдинг, 2006. — 248 с.
- 22 Масанори М. Современные технологии и экономическое развитие Японии / М. Масанори, В.Е. Молодяков, Э.В. Молодякова, С.Б. Маркарьян. — М.: Крафт+, 2007. — 528 с.
- 23 Гришелева Л.Д. Формирование японской национальной культуры / Л.Д. Гришелева. — М.: Наука, 1986. — 286 с.
- 24 Федотова В. Свободная мысль / В. Федотова // Мир культур против культуры мира. — 2003. — №8. — С. 32–41.
- 25 Кавабата Я. Красотой Японии рождённый / Я. Кавабата. — М.: Прогресс, 1971. — 400 с.
- 26 Булекбаев С.Б. Тюркский вклад в мировую цивилизацию / С.Б. Булекбаев. — Алматы, 2016. — 316 с.

А.А. Кожан, Б.М. Божбанбаев, Е.Н. Осербаяев, Т.К. Досалиев

Важность японской модели в цивилизационном развитии Казахстана

Перед независимым Казахстаном стоит задача — сохранить национальные архетипы и сделать их совместимыми с ценностями современной мировой цивилизации. Для Казахстана существует опасность застрять под покровом глобализации, под влиянием многих религиозных влияний, которые вызывают культурный спад, вступая в современную эпоху глобализации. Сегодня казахской культуре

необходимо выбрать путь, основанный на традициях нации в рамках цивилизации, или процесс массовой культуры. Целью статьи является изучение опыта иностранных государств для Казахстана, который сегодня ставит задачу войти в число передовых, конкурентоспособных стран мира. В частности рассмотреть логику цивилизационного развития Японии, которая смогла воспроизвести своеобразную модель динамичного развития современного общества в условиях технологического прогресса и информатизации. При этом немаловажным является то, что Япония в условиях глобализации сумела сохранить баланс самобытности, традиций и инновационных тенденций культуры. Республика Казахстан имеет свои различные особенности, также создает свою модель развития в условиях посттоталитарных преобразований. Япония поставила перед собой цель — достойно войти в мировое сообщество как раньше, так и сейчас. На рубеже XX–XXI веков возникла необходимость эффективного создания нового образа — полноценной части цивилизованного мира, передовой инновационной страны в сочетании с успешным использованием многовековой истории и верности духовным традициям. Для этого необходимо гармонично сочетать достижения современной цивилизации, от технологических инноваций до политических институтов, с ценностями традиционной этнокультуры.

Ключевые слова: Казахстан, японская цивилизация, синтоизм, глобализация, локализация, традиции, инновации, общество, культура, опыт.

A.A. Kozhan, B.M. Bozhanbaev, Y.N. Osserbayev, T.K. Dosaliyev

The importance of the Japanese model in the civilizational development of Kazakhstan

The Kazakh state, which has achieved independence, faces the task of preserving national archetypes and making them compatible with the values of modern world civilization. For Kazakhstan, there is a danger of getting stuck under the cover of globalization, under the influence of many religious influences that cause cultural decline, entering the modern era of globalization. Today, Kazakh culture needs to choose a path based on the traditions of the nation within the framework of civilization, or the process of mass culture. The purpose of the article is to study the experience of foreign countries for Kazakhstan, which today sets the task of becoming one of the advanced, competitive countries of the world. In particular, to consider the logic of the civilizational development of Japan, which was able to reproduce a kind of model of the dynamic development of modern society in the conditions of technological progress and informatization. At the same time, it is important that Japan, in the context of globalization, has managed to maintain a balance in preserving the identity, traditions and innovative trends of culture. Kazakhstan, which has its own characteristics, also creates a model of its development in the conditions of post-totalitarian transformations. Programs aimed at preserving the national cultural heritage are being successfully implemented in Kazakhstan today. At the turn of the XX-XXI centuries, there was a need to effectively create a new image – a full-fledged part of the civilized world, an advanced innovative country combined with the successful use of centuries-old history and loyalty to spiritual traditions. To do this, it is necessary to harmoniously combine the achievements of modern civilization, from technological innovations to political institutions, with the values of traditional ethnoculture.

Keywords: Kazakhstan, Japanese civilization, shinto, globalization, localization, tradition, innovation, society, culture, experience.

References

- 1 Molodiakov, V.E. (2007). *Istoriia Yaponii. XX vek [The History of Japan. XX century]*. Moscow: Kraft+ [in Russian].
- 2 Gadzhiev, K. (1996). *Epokha demokratii [The Epoch of democracy]*. *Voprosy filosofii — Questions of philosophy* 9, 3–22 [in Russian].
- 3 (2005). *Tsentrlnaia Aziia: dialog kultur v protsesse globalizatsii [Central Asia: dialogue of cultures in the process of globalization]*. *Sbornik nauchnykh trudov — Collection of scientific papers*. Almaty: Institut filosofii i psikhologii [in Russian].
- 4 Toporov, V.N. (1989). *Prostranstvo kultury i vstrechi v nem [The space of culture and meetings in it]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- 5 Fedorenko, N.T. (1982). *Yasunari Kavabata. Kraski vremeni [Yasunari Kawabata. Paints of time]*. Moscow: Sovetskii pisatel [in Russian].
- 6 Gabitov, T.H. (Eds.). (2023). *Qazaq eli: madeni-antropologiialyq entsiklopediia [Kazakh country: cultural and anthropological encyclopedia]*. Almaty: Lantar Books [in Kazakh].
- 7 Barlybaev, Kh.A. (2006). *Globalizatsiia: za i protiv ustoichivogo razvitiia [Globalization: for and against sustainable development]*. Moscow: Gags [in Russian].
- 8 Khamidov, A.A. (2005). *Tsentrlnaia Aziia: dialog kultur v protsesse globalizatsii [Central Asia: dialogue of cultures in the process of globalization]*. *Polifonizm kulturnykh mirov car conditio sine qua non protivostoianie ekspansii monotsentristskogo globalizma — Polyphonism of cultural worlds car conditio sine qua non opposition to the expansion of monocentric globalism*. Almaty: Institut filosofii i psikhologii [in Russian].

- 9 Nysanbayev, A.N., & Sarsenbayeva, Z. (1997). *O traditsionnoi etike [On traditional ethics]*. Almaty: Institut filosofii i psikhologii [in Russian].
- 10 Ortega-i-Gasset, J. (2003). *Vosstanie mass [The Revolt of the Masses]*. Moscow: AST [in Russian].
- 11 Sorokin, P. A. (2006). *Sotsialnaia i kulturnaia dinamika. Krizis nashego vremeni [Social and Cultural Dynamics. The crisis of our time]*. Moscow: Astrel [in Russian].
- 12 Nakasone, Ya. (2001). *Gosudarstvennaia strategii v XXI veke [State strategy in XXI century]*. Moscow: NOTA BENE [in Russian].
- 13 Ivanenkov, S.P., & Kuszhanova, A.Zh. (1998). *Natsionalno-istoricheskaiia samobytnost kak faktor samoopredeleniia che-loveka i obshchestva [National and historical identity as a factor of self-determination of a person and society]*. *Kredo*. Orenburg: Pechatnyi dom «Dimur» [in Russian].
- 14 Kuroita, K. (Ed.). (1993). *Nihon seki. Annaly Yaponii [Nihon seki. Annals of Japan]*. Tokio, I–III [in Russian].
- 15 (1982). *Yamato–monogatari [Yamato–monogatari]*. (L. Ermakovoy, Trans.). Moscow: Nauka [in Russian].
- 16 Kosichenko, A.G. (2006). *Kazakhstan v usloviakh globalizatsii: filosofsko-politologicheskii analiz [Kazakhstan in the context of globalization philosophical and political analysis]*. Almaty: Institut filosofii i psikhologii [in Russian].
- 17 Grigoreva, T. P. (1979). *Yaponskaia khudozhestvennaia traditsiia [The Japanese artistic tradition]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- 18 Huntington, S. (2003). *Stolknovenie tsivilizatsii [The Clash of Civilizations]*. Moscow: AST [in Russian].
- 19 Tsvetov, V. (1991). *Piatnadsatyi kamen sada Reandzi [The fifteenth stone of the Ryoanji Garden]*. Moscow: Politizdat [in Russian].
- 20 Gadamer, H. G. (1991). *Aktualnost prekrasnogo [Relevance of beauty]*. Moscow: Iskusstvo [in Russian].
- 21 Vaitkhill, A. (2006). *Yaponskaia sistema menedzhmenta [Japanese management system]*. Moscow: Internet-treiding [in Russian].
- 22 Masanori, M., Molodiakov, V.E., Molodiakova, E.V., & Markarian, S.B. (2007). *Sovremennye tekhnologii i ekonomicheskoe razvitiie Yaponii [Modern technologies and economic development of Japan]*. Moscow: Kraft+ [in Russian].
- 23 Grisheleva, L.D. (1986). *Formirovanie yaponskoi natsionalnoi kultury [Formation of Japanese national culture]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- 24 Fedotova, V. (2003). *Svobodnaia mysl [Free thought]*. *Mir kultur protiv kultury mira — The world of cultures versus the culture of peace*, 8, 32–41 [in Russian].
- 25 Kavabata, Ya. (1971). *Krasotoi Yaponii rozhdennyi [Born with the beauty of Japan]*. Moscow: Progress [in Russian].
- 26 Bulekbayev, S.B. (2016). *Tiurkskii vklad v mirovuiu tsivilizatsiiu [The Turkic contribution to world civilization]*. Almaty [in Russian].

Information about the authors

Kozhan, A.A. — PhD doctoral student, Department of philosophy, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan;

Bozhbanbaev, B.M. — Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department history of Kazakhstan and social sciences, T. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts, Almaty, Kazakhstan;

Osserbayev, Y.N. — PhD doctoral student, Department of philosophy, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan;

Dosaliyev, T.K. — Master of Philosophy, Khoja Ahmed Yasawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.